

Derleme

ÇOCUKLARIN İHMAL-İSTİSMARA UĞRAMASINDA AİLE VE ÇOCUKLARA YÖNELİK RİSK FAKTÖRLERİ VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

The Risk Factors for Child Neglect and Child Abuse and Social Work Intervention

İsmet Galip YOLCUOĞLU*

*Dr., SHÇEK İstanbul Atatürk Kız Yetiştirme Yurdu Müdürü

ÖZET

Çocuk ihmali ve çocuk istismarı, tüm çocukların iyilik halini tehdit eden önemli bir olgudur. Derleme niteliğindeki bu çalışmada, çocuğun iyilik halini tehdit eden ve ihmal-istismara uğramasına neden olan risk faktörleri incelenmektedir. Çocukların ihmal ve istismara uğramasına etki eden faktörler arasında ebeveynlerin, bireysel özellikleri, depresyon-anksiyete, düşük tolerans, kendine

güven zayıflığı, kendi ana-babasıyla güvensiz bağlanma, aile içi anlaşmazlıklar ve sosyal destek zayıflığı öne çıkmaktadır. Bu açıdan çalışmada, sosyal hizmet müdahalesi açısından çocuğun karşı karşıya kaldığı risk faktörlerinin azaltılması ve koruyucu mekanizmaların kurulabilmesi için farklı düzeylerdeki sistemlerle çalışmanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Risk faktörleri, Çocuk ihmali ve istismarı, Çocuğun iyilik hali, sosyal hizmet müdahalesi

ABSTRACT

Child neglect and child abuse are the fact that threat child well-being. The aim of this study based on review is to evaluate the effect of risk factors on the child neglect and abuse and the factors associated with threat their well-being. The most significant variables associated with child neglect and abuse are defined as parental personality factors, depression/anxiety, low tolerance for frustration, lack of trust, insecure attachment with own parents, high parental conflict and lack of support. From the perspective, the study emphasizes the importance of dealing with multi-level systems of the child, which affects child's well-being along with the protective factors associated with the social work intervention process.

Key Words: Risk factors, Child neglect and abuse, Child well-being, social work intervention.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle tüm dünyada sosyal refah açısından büyük bir zenginlik dönemi yaşanırken, eş zamanlı olarak yoksulluk açısından da benzer bir görüntü sergilenmektedir (Şenses,

2001: 13). Bu hızlı değişim sürecinde, ülkelerin birbirine olan karşılıklı bağımlılıkları giderek artmakta, ancak bu süreçten bütün ülkeler aynı oranda kazançlı çıkamamaktadırlar. Dünyadaki zenginliğin %85'i, dünya nüfusunun %20'si tarafından kullanılırken, en yoksul %20'lik kesim ise % .5'lik payla yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır (Şenkal, 2005: 85). Bu eşitsiz gelir dağılımı, yoksul ve az gelişmiş ülkelerde varolan sosyal sorunların daha da artmasına neden olabilmektedir.

Dünya ölçeğinde, özellikle yoksul ülkelerde var olan sosyoekonomik sorunlardan en çok çocukların olumsuz etkilendiği düşünölmekte, bazı ailelerde çocukların temel gereksinimleri karşılanamamakta ve çocukların korunma ihtiyacı söz konusu olabilmektedir. Korunması gereken çocuklar olgusu, her toplumun içinde bulunduğu kendine özgü sosyoekonomik koşulların ve özellikle ekonomi politikalarının bir ürünü, en önemli sosyal sorunlardan biri olarak kendini göstermektedir. Bu sorundan etkilenen çocukların profili, sayı ve nitelik bakımından zaman içerisinde değişimlere uğramakta, sorunu ortaya çıkaran etkiler bağlamında anlamı ve yoğunluğu zaman içerisinde ve ülkedeki konjonktüre göre farklılaşabilmektedir.

Ölkemizde yaşanan hızlı toplumsal değişmeler, küreselleşen dünyada teknolojik, bilimsel gelişmelerden etkilenerek toplumumuzdaki üretim-tüketim ve mülkiyet ilişkilerinin anlamını, ekonomik yapıyı, sosyokültürel yapıyı, toplumsal değerleri, kuralları ve insanlar arasındaki ilişkileri, bir başka ifadeyle toplumun yapısını tamamen değiştirmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen bu değişmeler karşısında toplum yeni bir denge durumunu bulabilmeye

yönelik bir süreç içerisinde yol almaktadır. Bu hızlı değişimlerin de risk altındaki bireyler üzerinde çeşitli olumsuzluklar yaratması bazı sosyal sorunlara neden olması, kaçınılmaz bir toplumsal gerçeklik olarak mevcut sosyal sorunların temelini oluşturmaktadır.

Zeytinoğlu (1991)'na göre, ebeveynin çocuklarına yönelik hangi eylemlerinin çocuk ihmali ve istismarı olduğu; o toplumda çocuğa verilen değere, toplumun değerleri ve inançlarına, ceza ve disiplin yöntemlerine, çocuğa yönelik kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışların neler olduğuna bağlı olarak şekillenmektedir.

Korbin (1991), "sosyokültürel hareketliliğe sahip ülkelerde çocuk istismar ve ihmali prevalansının artışının dikkat çekici olduğunu" vurgulamıştır. Türkiye'nin sosyoekonomik hareketlilik içinde genç nüfusa sahip bir ülke olduğu bilinmektedir. Doğan (2001)'ın, kültürel değerler bağlamında çocuk olgusu ve çocuk haklarını değerlendirdiği araştırmasında, toplumumuzda çocuğa verilen değerin yüksek olduğu bulunmakla beraber, fiziksel ceza uygulanmasının yaygınlığına dikkat çekilmiştir. Türk ailesinin çocuk yetiştirme biçimi genellikle ataerki otoriteye dayanan, kısıtlayıcı ve aşırı koruyucu ana-baba tutumları içermekte ve çocuktan beklenti olarak da saygılı olma, boyuneğicilik, uysallık ve kurallara uygun hareket etme davranışları talep edilmektedir (Fişek, 1982; Erkman, 1991).

Atamer (2005)'e göre, Türkiye'de çocuk istismarı ve ihmali ilişkin çalışmalar, prevalans saptama, betimleme ve patolojik özelliklerle ilişkilendirme yönündedir. Erkman (1991), duygusal istismarın Türk aile ve eğitim pratikleri ile ilişkisini yorumladığı çalışmasında, ailenin

çocuğa ve ergene yönelttiği duygusal şiddetin yanında, okul/eğitim sisteminin de çocuğa yönelttiği şiddet üzerinde durulması gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'deki çocukların ihmal istismara uğramasına çocuk hakları perspektifinden yaklaşan Doğan (2001), "güç koşullar altındaki çocuklar" başlığı altında; çalışan çocuklar, sokak çocukları, göç ve doğal afet mağduru çocuklar ve yerel koşullardan dolayı mağdur olan çocuklara dikkat çekmektedir.

Sağlık ve sosyal hizmetler, hukuk ve eğitim alanlarında çalışan profesyonellerin, Türkiye'de çocuk istismarı ve ihmeline ilişkin görüşlerinin incelendiği bir araştırmada (Zeytinoğlu, 1991), çocuk istismarı ve ihmalinin tanımı; "18 yaş altında bulunan çocuklara karşı, aktif olarak girilen ve onların fiziksel, duygusal, zihinsel ve toplumsal gelişimlerini zedeleyen her türde eylemler, 'çocuk istismarı' olarak; onların beslenme, bakım, gözetim, eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanması durumları da 'çocuk ihmali' olarak ele alınmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün tanımına göre, "çocuk ihmali, çocuğa bakmakla yükümlü kimsenin çocuğun gelişimi için gerekli her türlü gereksinimini karşılamaması veya dikkate almamasıdır". Bu gereksinimler, sağlık, eğitim, duygusal gelişim, beslenme, barınma ve güvenli yaşam koşulları alanlarında ortaya çıkabilir. Gereksinimlerin karşılanması, ebeveynin sahip olduğu kaynaklarla orantılı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Atamer, 2005). Çocuk istismarı ise (WHO); çocuğun sağlığını, fiziksel gelişimini, psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen bir yetişkin, toplumu veya ülkesi tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar"dır.

Çocuk ihmali-istismarının sıklığı Dünya'da %1-10, ülkemizde %10-53 olarak belirlenmiş olduğunu ifade eden Aral

(1997), yaptığı çalışmada; Türkiye'de çocukların %65.72'sinin anne ya da babası tarafından fiziksel istismara uğradıklarını saptanmıştır.

RİSK ALTINDA YAŞAYAN ÇOCUKLAR

'Çocuk refahı alanı', korunması gereken çocuklar sorununa çözüm bulabilmek amacıyla, hızlı gelişmelerin etkisiyle tarihsel süreçte güçlenmiş olan sosyal hizmet disiplininin en temel alanlarından biridir. Çocuk refahı hizmetleri; kamusal çocuk koruma kurumlarında ihmal, istismar ve kötü muameleye uğradığı rapor edilen çocukların, sorunlarına çözüm bulmayı hedefleyen hizmetleri içermektedir. Sosyal hizmet disiplininin bu alanı, çocuk koruma sistemi (ÇKS) aracılığıyla çocukların gereksinimlerinin aile ve diğer sosyal kurumlar tarafından karşılanması, sağlıklı yetişmeleri önündeki engellerin kaldırılması konularında mesleki müdahaleleri içermektedir.

Türkiye'deki toplumsal yapı açısından bakıldığında, binlerce yıllık tarıma dayalı ekonomik üretim tarzından, endüstriyel toplum olabilme hedefine doğru hızlı bir değişim süreç yaşanmaya başlanmıştır. 1970'li yıllarda başlayan sanayi yolunda ilerleme ve sanayi toplumu haline gelme hedefiyle, 1980 sonrası uygulamaya konulan liberal politikalar, aslında yapısal değişim açısından piyasa ekonomisine geçiş dönemi olarak kendini göstermektedir. Gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye'de, yetersiz sosyal politikalar var olan olumsuzlukların ve yoksulluğu daha da derinleştirdiği, gelir dağılımının da bozuk olması yoksulluğun yaygınlaşması sorununu da beraberinde getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu olumsuz durumun bir sonucu olarak 1994 ve arkasından 1999, 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler sosyal sorunların artmasına, daha fazla olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küresel krizlerin ekonomiye yansımalarının bir sonucu olarak işsizlik oranı, %10'lara ve hatta İstanbul'da % 14'lere kadar yükselmiş, sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemi, yoksul kesimleri korumakta yetersiz kalmaktadır (DPT, 2001).

EKOLOJİK SİSTEM YAKLAŞIMI VE ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI

Ekolojik sistem yaklaşımı, insan davranışına etki eden iç ve dış kuvvetlerin karşılıklı etkileşimleri üzerinde durarak, bireylerin farklı durumlara uyumlarını sağlayan geçerli davranış kalıplarını tanımlayarak, çevre içerisinde bulunan insan ve diğer sistemlerin birbirleri üzerinde meydana getirdikleri etkileri açıklamaktadır (O'Melia, Miley ve Dubois 1998: 31-32). Eklektik bir yaklaşım olan ekolojik sistem yaklaşımı, çeşitli insan davranış teorilerinin güçlü yanlarını özellikle de ekolojik teori ve genel sistem teorisine temel oluşturan kavramları bütünleştirerek (Grief 1986: 225, akt. O'Melia, Miley ve Dubois, 1998: 31), bireyin iç dinamikleri kadar onun yaşamını etkileyecek dış dinamikler üzerinde de durmaktadır (Ashman ve Zastrow, 1990: 10).

İnsan gelişimi ekolojisinde, gelişen insan organizmasıyla, yaşayıp büyüdüğü çevre arasındaki etkileşim, aile, okul, akranlar, akrabaları içeren 'mikrosistem'; çocuğun aktif rol oynamadığı ancak onun yaşantısını ve gelişimini etkileyen kitle iletişim araçları, komşular, sosyal hizmet kurumları ve bütün bu sistemlerin kendi içindeki bağlantılarını sağlayan 'mezosistem'; inanç, değer ve ideoloji-

leri içeren 'makrosistem' içerisinde çocukların gelişimi olumlu ya da olumsuz yönde değişebilmektedir. Merkezde yer alan çocuk açısından, ekosistemin bu farklı yüzleriyle, aile-akrabalarıyla birlikte uyum içerisinde çalıştığında sistemin dengede olduğu, çocuğun normal gelişimini sürdürdüğü söylenebilir. Çocukla ekosistem arasında uyumun olmaması halinde ise çocuğun gelişimsel dönemleri ve sağlıklı gelişimi açısından çeşitli riskler söz konusu olabilmektedir.

Ekolojik sistem kuramının sunduğu yaklaşım açısından, 'korunması gereken çocuklar' sorununu açıklayabilecek bir çerçeve şu şekilde oluşturulabilir; ülkemizde var olan korunması gereken çocuklar sorunu, toplumsal değişme, sosyoekonomik değişmeler, göç, kentleşme, işsizlik ve yoksulluk gibi toplumsal değişmeye yol açan yapısal etmenlerle ailelerin durumu ve özelliklerinin (aile yapısı ve işlevleri vb.) etkileşiminin bir ürünüdür. Toplumsal değişme, göç, kentleşme, işsizlik, ve yoksulluk gibi faktörler hem aileleri etkilemekte hem de onlardan etkilenmektedir. Ailelerin özelliklerinden bir bölümü göç etme, işsiz ya da yoksul olma, bir bölümü de ailenin işlevselliğini kaybetmesi, geniş aile desteği ve sosyal destekten yoksul kalması gibi değişkenlerdir (Yolcuoğlu, 2009).

ÇOCUKLARIN İHMAL-İSTİSMARA UĞRAMASINDA AİLELER VE ÇOCUKLARA YÖNELİK RISK FAKTÖRLERİ

Sosyal hizmet disiplininin temel fonksiyonu olan "önleyici" mesleki uygulama çalışmaları, son yıllarda "risk temelli" stratejiler kullanılması yoluyla çocukların problemlerini önlemede ön plana alınmaya başlamıştır (Fraser, 2006). Risk, koruma ve direnç kavramları çocukların

sorunları için politikalar geliştirmede anahtar kavramlardır. Türkiye’de, çocuklar ve ailelerinin neden psikososyal ve ruhsal açılardan problemler yaşadığı, düşük gelirli ailelerin dezavantajlı yaşamlarının, özellikle çocukların sağlıklı gelişimlerine nasıl olumsuz etkiler yaptığı yanıtlanması gereken sorular olarak toplum gündeminde yerini almaktadır. Ülkemizde, düşük gelir grubu, alt sosyo-ekonomik düzeye mensup ailelerin dezavantajlı yaşamlarının, özellikle çocukların yaşamlarına nasıl olumsuz etkiler yaptığı, çocuklar ve ailelerinin psikososyal, ruhsal açılardan ne tür problemler yaşadığı ana hatlarıyla bilinmektedir.

Aşağıda, ekolojik sistem yaklaşımı açısından, çocuğun ihmal ve istismara uğraması açısından ailelere ilişkin “risk faktörleri”ne ilişkin bir sınıflandırmaya yer verilmiştir (Coll ve Magnuson 2000; Garbarino ve Ganzel 2000; Osofsky ve Thompson 2000; akt. Fraser ve Jenson, 2006: 31-32):

- Ebeveynlerin dışsal denetim odağına sahip olması (kendini yönetebilme becerisi zayıflığı),
- Ebeveynlerde dürtü kontrolü zayıflığı,
- Depresyon/kaygı,
- Engellenmeye karşı düşük tolerans,
- Mekânsal olarak kendini güvensiz hissetme,
- Kendine güvende zayıflık,
- Kendi ebeveynlerine güvensiz bağlanma,
- Çocuklukta istismar geçmişi,
- Aile içi şiddet de içeren ebeveynler arasında yüksek seviyede ihtilaf,

- Aile yapısı (zayıf destekli tek ebeveyn, evde çocuk sayısının fazlalığı),
- Sosyal destek zayıflığı ve sosyal izolasyon,
- Ebeveynlerde psikopatoloji,
- Madde bağımlılığı,
- İhtilafli boşanma,
- Ailede genel stres düzeyinin yüksek olması,
- Ebeveyn-çocuk etkileşiminin yetersizliği (ebeveynlerin, çocukların davranışları hakkında negatif tutum),
- Çocuk gelişimiyle ilgili yanlış beklentiler,
- Ruh sağlığı problemleri (annelik depresyonu vb.),
- Kültürel açıdan uyumsuzluk,
- Düşük sosyoekonomik statü ve yetersiz komşuluk ilişkileri,
- Stres yaratıcı yaşam olayları,
- Sağlık, bakım ve sosyal hizmet olanaklarına yeterince ulaşamama,
- Ebeveynlerin işsizliği, evsizliği,
- Ayrımcılık.

Ekolojik sistem yaklaşımı açısından çocukların ihmal ve istismara uğramasına neden olan, “çocuklara yönelik risk faktörleri”ne ilişkin bir sınıflandırmaya yer verilmiştir (Coll ve Magnuson 2000; Garbarino ve Ganzel 2000; Osofsky ve Thompson 2000; akt. Fraser ve Jenson, 2006: 31-32):

- Erken doğum, doğumsal anomaliler, düşük kilolu doğum,
- Mizaç açısından olumsuzluklar,
- Fiziksel/ bilişsel/duygusal açıdan engelli olma,

- Kronik hastalık ve ciddi hastalıklar,
- Çocukluk travmaları,
- Antisosyal arkadaş grubu,
- Çocukluk öfke nöbetleri, agresyon vb. davranış bozuklukları.

Yolcuoğlu (2009)'nun "Çocuk Koruma Sisteminde Aileyle Çalışmanın Esasları: İstanbul Örneğinde Çocuklar ve Ailelerinin Gereksinimler, Güçlülük ve Risk Faktörleri Açısından Değerlendirilmesi" konulu 2006-2007 yılları arasında yaptığı karşılaştırmalı araştırmasında; çalışma grubunu, İstanbul İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne bağlı yuva ve yurtlarda çocukları, korunma altına alınmış aileler ve karşılaştırma grubunu ise çocukları sisteme giren ailelerle aynı sosyal çevrede ikamet etmekte olan, sosyokültürel ve ekonomik özellikleri birinci gruba paralel olduğu düşünülen ve çocuğu bulunan ailelerin tümü oluşturmuştur. Karşılaştırma grubu aileler, çalışma grubu ailelerin adreslerine yapılan ev ziyaretleri sırasında, çocukları sisteme girmiş olana ailelerin komşularından gelişigüzel seçilerek, bunlardan görüşmeyi kabul eden anneler üzerinden, veriler toplanmıştır. Çalışma grubu ve karşılaştırma grubundan 80'er olmak üzere toplam 160 anneye "Yapılandırılmış Görüşme Formu" uygulanmış ve "risk faktörlerine" ilişkin aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

"Korunması gereken çocukların annelerinden "eğitim düzeyi" bakımından, okur yazar olmayanların oranı", %33.8 iken karşılaştırma grubunda bu oran %12.5 ve ortaokul mezunu olanların oranı çocuğu kurum bakımına alınmış annelerde sadece %5 iken, karşılaştırma grubunda bu oran %28.8'e yükselmektedir. "İşsizlik" bakımından, çocuğu kurum bakımına alınmış babalardan

%91.3'ünün, karşılaştırma grubundan ise %17.5'inin iş bulmada sıkıntılar yaşadığı görülmüştür. Hiçbir "sosyal güvenlik kuruluşuna" kayıtlı bulunmayan karşılaştırma grubu aile oranı sadece %6.3 iken, çocuğu kurum bakımında olan ailelerin %53.8'inin hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadığı bulunmuştur. "Aylık gelir" bakımından, çocuğu kurum bakımına alınmış ailelerin gelir ortalamasının 654 TL, karşılaştırma grubunun ortalamasının ise 1.103 TL olduğu belirlenmiştir. Ailenin "beslenme" gereksinimlerini karşılayabildiğini söyleyenlerin oranı, çocuğu kurum bakımına alınmış olan ailelerde %3.8'de kalırken, karşılaştırma grubu ailelerden %45'i beslenme gereksinimlerini karşılayabildiklerini ifade etmişlerdir. "Barınma" gereksinimlerini karşılayabildiğini söyleyen çalışma grubu aile oranı %13.8'de kalırken, karşılaştırma grubu ailelerden %53.8'i barınma gereksinimlerini karşılayabildiklerini ifade etmişlerdir. "Sağlık" gereksinimlerini tamamen karşılayabildiğini söyleyen çalışma grubu aile oranı sadece %10'da kalırken, karşılaştırma grubu ailelerden %57.5'i sağlık gereksinimlerini karşılayabildiklerini ifade etmişlerdir.

Yani karşılaştırma grubundaki annelerin sağladığı "sosyal destek", çalışma grubundaki annelere göre daha yüksek olup, aralarında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($t_{(158)} = 15.65, p < .05$). Çalışma grubu ailelerin %40'ı bir sorun yaşadığında "yardım alabileceği tanıdık ve akrabaları" olduğunu ifade ederken; bu oran karşılaştırma grubu ailelerde %82.5'e yükselmektedir. Benzer şekilde çalışma grubu ailelerin %10'u bir sorun yaşadığında yardım alabileceği komşuları olduğunu ifade ederken, bu oran karşılaştırma grubu ailelerde

%71.3'e yükselmektedir. Çocuğu kurum bakımına alınmış çalışma grubu annelerden sadece %10'u bir sorun yaşadığıında eşinin ailesinin destek olduğunu ifade ederken, bu oran karşılaştırma grubu ailelerde %52.5'e yükselmektedir. Araştırmaya katılan karşılaştırma grubu annelerden sadece %6.3'ü bir sorun yaşadığında kendisine hiç kimsenin yardım ve destek sağlamadığını ifade ederken, bu oran çalışma grubu ailelerde %40'a yükselmektedir.

Çalışma grubu annelerin "evlendiği yaş" ortalaması 18.07 yıl, karşılaştırma grubu annelerin ise 20.46 yıl olarak aralarında fark bulunmuştur ($t_{(158)} = 3.54$, $p < .001$). Çalışma grubu annelerin ilk çocuğunu doğurma yaş ortalaması 20.10 yıl; karşılaştırma grubun annelerin ilk çocuğunu doğurma yaş ortalaması ise 22.03 yıldır. Çalışma grubu annelerin %31.3'ünün, karşılaştırma grubu annelerin %5'inin yakın akrabalarıyla evlilik yaptığı bulunmuştur. Çalışma grubu annelerin %12.5'i eşiyile arkadaşlık ederek evlenmiş olup bu oran karşılaştırma grubu annelerde %30 'a yükselmektedir. Çalışma grubu annelerin %72.5'i, karşılaştırma grubu annelerin %57.5'i görücü usulüyle evlenmiştir. İlk çocukları doğduğunda çalışma grubu annelerin sadece %28.8'inin resmi nikâhı var iken, bu oranın karşılaştırma grubu annelerde %93.8'e yükseldiği bulunmuştur. Çalışma grubundan eşiyile ilişkisinin çok iyi olduğunu ifade eden anne bulunmaz iken karşılaştırma grubunda eşiyile ilişkilerinin çok iyi olduğunu söyleyenlerin oranı %58.8'e yükselmektedir. Çalışma grubu annelerin sahip olduğu çocuk sayısı ortalaması 3.58; karşılaştırma grubu annelerin ise 2.38'dir. Karşılaştırma grubu annelerden %100' ü isteyerek çocuk sahibi

olduklarını ifade ederken; çalışma grubu annelerden sadece %52' si isteyerek çocuk doğurduğunu ifade etmiştir.

Çalışma grubu ailelerin %58.8'inde ailede bir engeli /kronik hastalığı olan birey var iken; karşılaştırma grubu ailelerde bu oran %10'a düşmektedir. Çalışma grubu annelerin %42.5'i eşinden her zaman ve %27.5'i genellikle şiddet gördüğünü ifade ederken, karşılaştırma grubu ailelerden sadece %1.3'ünde genellikle eşinden şiddet gördüğü belirtilmiştir. Çalışma grubu annelerin %28.8'i eşinden çocuklara karşı her zaman ve %42.5'i genellikle şiddet uygulandığını ifade ederken; karşılaştırma grubu ailelerde anne-babadan çocuklara karşı her zaman ya da genellikle kategorisinde şiddet yaşanmadığı görülmüştür. Çalışma grubu annelerin %85'i ailede psikolojik sorun yaşayan biri olduğunu ifade ederken, karşılaştırma grubu ailelerde bu oranın %7.5'e düştüğü görülmektedir.

Çalışma grubu 16 ailede (%20) madde bağımlılığı olan biri var iken, karşılaştırma grubu ailelerden hiçbirinde madde bağımlılığı olan biri bulunmadığı görülmektedir. Çalışma grubu 46 ailede (%57.5), aile bireylerinden birinde alkol bağımlılığı olan biri var iken; karşılaştırma grubu ailelerden sadece 2 (%2.5) sinde alkol-kumar bağımlılığı olan biri bulunduğu görülmektedir. Çalışma grubu 47 ailede (%58.8), karşılaştırma grubu ailelerden 2 ailede (%2) aile bireylerinden birinin cezaevine girmiş olduğu görülmüştür. Çalışma grubu ailelerin 39' unda (%48.8), okul çağında olmasına rağmen okula gitmeyen çocuk bulunmuş; karşılaştırma grubu ailelerin hiçbirinde okul çağına gelmesine rağmen okula gitmeyen çocuk olmadığı görülmüştür. Çalışma grubu ailelerin %23.8'inde çalışan çocuk var iken karşılaştırma grubu

ailelerde bu oran %6.3'tür. Çalışma grubu ailelerin %5'i çocuklarına zaman ayırıp her zaman ilgilendiğini ifade ederken bu oran karşılaştırma grubu ailelerde %88.8'e yükselmektedir. Çalışma grubu annelerden sadece % 8.8'i, karşılaştırma grubundan ise %83.8'i çocuklarının gereksinimlerini tamamen karşılayabildiklerini belirtmişlerdir. Çalışma grubu annelerin %47.5'i evliliği boyunca çocuklarını yanına almadan evi terk ettiğini ifade ederken, karşılaştırma grubu ailelerde bu oran %2.5'e düşmektedir."

Daha önce belirtildiği gibi çocuğun ihmal ve istismara uğraması açısından ailelere ilişkin "risk faktörleri"ne ilişkin bir sınıflandırmada yer alan (Coll ve Magnuson 2000; Garbarino ve Ganzel 2000; Osofsky ve Thompson 2000; akt. Fraser ve Jenson, 2006: 31-32): ebeveynlerde dürtü kontrolü zayıflığı, depresyon/kaygı, mekânsal olarak kendini güvensiz hissetme, aile içi şiddeti de içeren ebeveynler arasında yüksek seviyede ihtilaf, aile yapısı (zayıf destekli tek ebeveyn, evde çocuk sayısının fazlalığı), sosyal destek zayıflığı ve sosyal izolasyon, ebeveynlerde psikopatoloji, madde bağımlılığı, ihtilafli boşanma, ebeveyn-çocuk etkileşiminin yetersizliği (ebeveynlerin, çocukların davranışları hakkında negatif tutum), ruh sağlığı problemleri (annelik depresyonu vb.), kültürel açıdan uyumsuzluk, düşük sosyoekonomik statü ve yetersiz komşuluk ilişkileri, stres yaratıcı yaşam olayları, sağlık, bakım ve sosyal hizmet olanaklarına yeterince ulaşamama, ebeveynlerin işsizliği, evsizliği gibi birçok risk faktörüyle karşı karşıya geldikleri görülmekte olup, bu açıdan alanyazınla paralel yönde bulgular elde edilmiştir.

Yine aynı şekilde, "çocuklara yönelik risk faktörleri"ne ilişkin sınıflandırmada

yer alan (Coll ve Magnuson 2000; Garbarino ve Ganzel 2000; Osofsky ve Thompson 2000; akt. Fraser ve Jenson, 2006: 31-32), erken doğum, doğumsal anomaliler, düşük kilolu doğum, mizaç açısından olumsuzluklar, fiziksel/ bilişsel/duygusal açıdan engelli olma, kronik hastalık ve ciddi hastalıklar, çocukluk travmaları, antisosyal arkadaş grubu, çocukluk öfke nöbetleri, agresyon vb. davranış bozuklukları gibi risk faktörlerinden birçoğu Yolcuoğlu (2009)'nun yaptığı araştırmada da belirlenmiş olup yukarıda belirtilen alan yazınla paralel yönde bulgular elde edildiği görülmektedir.

ÇOCUĞUN İYİLİK HALİNİ TEHDİT EDEN RİSK FAKTÖRLERİNE KARŞI SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Türkiye'de son yıllarda kamu sağlığı, sosyal hizmet, eğitim alanında bir takım olumlu gelişmeler yaşanmasına karşın; ülkemizin sosyal göstergeleri, çocukların yaşam kalitesi bakımından ne yazık ki halen olumsuz bir seyir izlemektedir. Çocuk yoksulluğu ve kentsel yoksulluk önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmekte, milyonlarca çocuk nüfusunun, aileleriyle birlikte yoksulluk yükü altında ezildiği gözlenmektedir.

Genelci sosyal hizmet yaklaşımı, sorunu bütüncül bir bakış açısı içinde ele almaktadır. Bunun anlamı, sadece o sorun üzerinde odaklanmak değil, sorunun etkileşim içinde olduğu tüm sistemleri ele almak, bu sistemler arasındaki ilişkileri anlamak demektir. Bu nedenle, sadece bir olgunun kendisine bakmak yeterli değildir. Örneğin, mikro düzeyde korunması gereken çocuklar sorunu, sadece aile bireylerinin işsiz ve yoksul olmalarıyla açıklanamaz. Bu önemli sorun, makro

düzyeyde aileleri yoksullaştıran politikaları, yerel ve küresel bakış açılarını, toplum yapısını, toplumsal değışmeyi ve bütün bunlar arasındaki etkileşimleri ve sosyal çevrenin özelliklerini bilmeyi ve anlamayı da gerektirir.

Genelci sosyal hizmet, bireylerin ve do layısıyla ailelerin sosyal işlevselliği üzerine odaklanarak, birey-çevre açısından daha etkili bir iletişimin gerçekleşmesi, karşılıklı etkileşiminin daha işlevsel bir noktaya getirilebilmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Çevresi içinde birey bakış açısına sahip olan genelci sosyal hizmet uygulamalarının odak noktalarından biri de bireyin yakın çevresini oluşturan aile kurumudur. Bu açıdan sosyal hizmet mesleğinin amacı, yaşamları boyunca ciddi sorunlarla karşılaşan bireylere ve ailelere sorunlarının üstesinden gelebilmeleri için profesyonel anlamda bakım, koruma ve danışmanlık hizmetleri vermek ve onlara 'sosyal işlevsellik' kazandırmaktır (Pierson ve Thomas, 1999: 357).

Sosyal hizmet uygulamalarında, ailelerin gereksinimlerinin karşılanması ve güçlendirilmesi, aile ve çocukların aile bütünlüğünü sürdürebilmeleri ve özellikle çocuğun iyilik halinin desteklenmesi, en üst seviyede gelişim olanaklarının sağlanması çok önemlidir. Bu uygulamalarda kullanılan ekolojik sistem yaklaşımına göre, göçle kırsal kesimden İstanbul'a gelen ailelerin, yeni geldikleri kentsel ortama uyum sağlayabilmeleri ve yeni dengeye ulaşabilmeleri için temel gereksinimlerinin karşılanması gerekir. Gereksinimler karşılanmadığında, birey ve çevrenin karşılıklı etkileşiminde önemli sorunlar çıkmakta ve aileler risk altında yaşamaya adeta mahkum edilmektedirler. Toplumsal sistem tarafından yeterli derecede

desteklenemeyen, iş vb. olanaklarla kendine çıkış noktası bulamayan ve sosyal destek sağlayamayan ailelerin, işlevselliklerinde bozulmalar meydana gelebilmektedir. Bunun sonucunda artan riskler karşısında devletin aile ve çocuk politikaları ve sosyal hizmet uygulamaları yetersiz kaldığında, korunması gereken çocuklar sorunu, diğer birçok sosyal sorunla bağlantılı olarak gündeme gelmektedir.

Genelci sosyal hizmet uygulamasının temel ilkesi, aile-merkezli ve çocuk odaklı bir yönelime sahip olup çocuklar ve ailelerinin iyilik halini sürdürmelerini desteklemektir. Çocukların en üst düzeyde gelişimleri için gereksinimlerini belirlemek; ailenin gereksinimlerini karşılayabilmesi ve fonksiyonlarını başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi için gereksinim duyduğu kaynakları saptamak ve bu yönde politika eksikliklerinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar yapmak, uygulamada bunların yerine getirilmesine uğraşmak sosyal hizmet uzmanlarının öncelikli görevleri arasındadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çocukların ihmal ve istismardan korunması kapsamında öncelikle, tüm çocuklara yönelik erken müdahale ilkesini temel alan koruma programlarının geliştirilmesi hedeflenmelidir. Bu programlar, tüm çocukların ve ailelerinin içinde buldukları koşulları iyileştirme, yaşam niteliğini artırma, çocuklarda gelişimsel başarısızlığın önlenmesi, çocuk ihmal, ve istismarına neden olabilecek risklerin oluşmasını önleme amacını taşımalıdır. Bu amaca ulaşmak için gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan çocuk koruma politikalarının oluşturulması, çocuk koruma sisteminin

güçlendirilmesi, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, üreme sağlığı çalışmalarının niteliğinin ve niceliğinin artırılması, kamu sağlığı programlarının geliştirilmesi, işsizlik oranının düşürülmesi ve ulusal gelirin artırılması gereklidir.

Önceki yıllarda sosyal koruma harcamalarının GSMH içindeki payı %17 seviyesinde olan Yunanistan'da bu oran 1998 yılında %24'e yükselmiştir (Buğra ve Keyder, 2006). Diğer taraftan, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım, konut alanındaki sosyal harcamaların GSMH içindeki payı Türkiye'de %19 iken; Yunanistan'da bu oran %35, İsveç'te %53.2 ve A.B.D'de ise %53.8'dir (Dünya Bankası, 2000). Bu oranlar, sosyal alanda incenebilir nüfus gruplarının ne kadar önemli gereksinimlerinin karşılanmadığını ve ne derece büyük risklerin oluştuğunu gözler önüne sermektedir. Sosyal hizmet açısından, Türkiye'de de gelişmiş ülkelerde örnekleri olan, çocukların ailelerinde büyüebilmelerine, aile birliğini sürdürebilmelerine olanak sağlayan ve tüm çocukların iyilik halinin desteklenmesi için gereksinim duydukları kaynaklar konusunda, toplumsal bir anlayış ve politika çerçevesi geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uygulamalarında etkin bir biçimde kullanılan ekolojik sistem yaklaşımına göre ve erken müdahale ilkesi temelinde, koruyucu mekanizmaların desteklenerek ailelerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Risk yaratan etmenleri ortadan kaldırarak, ailedeki direnci ve güçlü yönleri teşvik etmek bu soruna bir çözüm getirebilecektir. Böylesi bir çocuk politikası uygulamaya girildiğinde, artık çocukların yararına bir uygulama olmadığı anlaşılan kurum bakımı hizmetleri yerine, ülkemizde de risk altında

yaşayan tüm çocukların korunması açısından gelişmiş ülkelerde var olan toplum temelli, risk temelli, koruma temelli stratejilerin geliştirilmesi olanaklı hale gelebilecektir. Bu stratejiler, çocukların ihmal ve istismara uğramasına zemin hazırlayan risk faktörlerinin belirlenmesi ve bu yolla toplumsal işbirliğine dayalı bir müdahaleyle çocukların iyi olma halinin desteklenmesi ve sürdürülmesi anlamı taşımaktadır. Bu strateji, etkili bir şekilde aile sisteminin çocuklar yararına desteklenmesi, çocukların öz ailesinden kopartılmadan, optimal düzeyde desteklenmesi ve kurum bakımındaki çocukların toplumsal koruma çerçevesinde koruyucu aileler yanına yerleştirilmesini içermektedir. Bir ülkedeki çocuk koruma sistemi, örgütlenme ve hizmet verme anlayışı ile uygulamalarında ÇHS temelinde, toplumdaki değişmelerin, göçün, işsizliğin ve yoksulluğun etkilerinin, bunların sonucunda ailelerde ortaya çıkan gereksinimlerin ve risk faktörlerinin farkında olabilmelidir.

İşte bu çalışmada, ekosistem yaklaşımının birer kavramı olan ailelerin gereksinimleri, güçlü yönleri ve aileye ilişkin risk faktörleri, Türkiye'de toplumsal değişmeye neden olan yapısal etmenler ve makro değişkenler olan göç, işsizlik ve yoksulluk bağlamında ele alınmıştır. Yapısal etmenlerin olumsuz etkileriyle bazı aileler, çocuklarının gelişimsel dönemlerine ait gereksinimlerini karşılayamamakta ve bu durum da çocuğun sağlıklı gelişiminin önünde bir risk oluşturmaktadır. Çünkü çocuk gelişiminde, her dönemin kendine özgü gereksinimleri vardır. Çocuğun normal kişilik gelişiminin sağlanabilmesi için, bulunduğu gelişim dönemine özgü gereksinimlerinin ortalama seviyede dahi olsa karşılanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, B. Yüksel ve Acar H. (2002). "Sistem Kuramı- Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar". *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, H.Ü. SHYO Yayını, Cilt:13, Sayı 1, 29-35.

Aral, Neriman (1997). *Fiziksel İstismar ve Çocuk*, Ankara, Tekişik Veb Ofset Tesisleri.

Ashman, Kirst K. ve Hull, G. H (1999). *Understanding Generalist Practice*. Chicago: Nelson Hall Publisher.

Ashman ve Zastrow, (1990). *Understanding Human Behaviour and the Social Environment*. Chicago: Nelson Hall Publisher.

Bertalanffy, V. L. *Ecologica Systems Approach*. (Internet Adresi; www.Users.Globalnet.Co.Uk/-Ebstudy/Strategy/Ecosys.Htm).

Buğra, A., Keyder, Ç. (Derleyenler). (2006). *Sosyal Politika Yazıları*. İletişim Yayınları, Yayın No: 9.

Coll, C.G., ve Magnuson, K. (2000). *Cultural Differences as Sources of Developmental Vulnerabilities and Resources*. in J. P. Shonkoff ve S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of Early Childhood Intervention* (2nd ed.,ss 94-114). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS). (1997). T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayını, Ankara.

DPT (2001). Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

Doğan, İ. (2001). "Çocuk Hakları Açısından Türkiye'de Çocuk Olgusu". *Milli Eğitim Dergisi*, 151

Duyan, V. (2003). "Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, H.Ü. SHYO Yayını Cilt 14.

Erkman, F. (1991). "Çocukların Duygusal Ezimi. Çocuk İstismarı ve İhmali", *Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi*. Gözde Repro Ofset: Ankara, 163-170.

Fişek, G. (1982). Psychopathology and the Turkish family: A Family systems teory analysis, Kağıtçıbaşı, Ç. (Ed.). *Sex Roles, Family*

and Community in Turkey (s. 295-321). Indiana University, Turkish Studies, 3.

Fraser ve Jenson, (2006). *Social Policy for Children ve Families: A Risk And Resilience Perspective*, Sage Publications, California.

Garbarino ve Ganzel (2000). *The Human Ecology of Early Risk*. In J. P. Shonkoff ve S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of Early Childhood Intervention* (2nd ed., ss. 76-93), Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Korbin, J.E.(1991). Cross-cultural perspectives and research directions fort he 21 st Century. *Child Abuse and Neglect*. 15 (1), 67-77.

O'Melia, Miley ve Dubois (1998). *Generalist Social Work Practice- An Empowering Approach*. UK, Allyn and Bacon.

Osofsky ve Thompson (2000). *Adaptive and Maladaptive Parenting: Perspectives on Risk and Protective Factors*. In J. P. Shonkoff ve S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of Early Childhood Intervention* (2nd ed.,ss 54-75). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Pierson ve Thomas, (1999). *Dictionary of Social Work*. London: Collins Education.

Polat, O. (2000). *Çocuk İstismarı*, İstanbul, Adli Tıp Dergisi Yayınevi. Yayın No: 290,.

Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul, Alfa Yayınları No: 1628, 1. Basım.

Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Yolcuoğlu (2009). "Çocuk Koruma Sisteminde Aileyle Çalışmanın Esasları: İstanbul Örneğinde Çocuklar ve Ailelerinin Gereksinimler, Güçlülük ve Risk Faktörleri Açısından Değerlendirilmesi". Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Zeytinoğlu, S. (1991). *Sağlık, sosyal hizmet ve hukuk alanlarında çalışanların Türkiye'de çocuk istismarı ve ihmali sorunu ile ilgili görüşleri*. Çocuk İstismarı ve İhmali. Gözde Repro Ofset: Ankara, 147-161.